SEYHAN, Ahmet Emin (2014). “Ebu'l-Hasan El-Harakânî’nin Sevgi, Merhamet Ve Hoşgörü Anlayışı”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014***.** Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.13-29 (http://bilgelerzirvesi.org).

Ahmet Emin SEYHAN[*]

EBU'L-HASAN el-HARAKÂNÎ’NİN SEVGİ, MERHAMET ve HOŞGÖRÜ ANLAYIŞI

Şeyh Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Cafer el-Harakânî (ö. 425/1033), miladî 960 yılında Horasan’ın batısında Esterâbad yolu üzerinde Bistam’a bağlı Harakan köyünde[1] çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.[2]

el-Harakânî, Âmul ve Taberistan’da dinî ve tasavvufî konularda bilgisine başvurulan tanınmış bir İslâm âlimi olan Ebu’l-Abbas el-Kassâb el-Âmulî’nin (ö. 409/1018)[3] yanında yetişmiş, Kur’ân ve Sünnet’e gönülden bağlı böyle bir şahsa talebe olma fırsatını çok iyi değerlendirmiştir. el-Harakânî, mezkûr âlimin yanında çağdaşı Ebû Abdullah el-Dastânî (ö. 417/1026) ve Ebû Saîd Ebu’l-Hayr (ö. 440/1048) gibi büyük zatlarla birlikte eğitim görmüş, zâhirî ve batınî ilimleri öğrenmiş ve dinî konuları onlarla müzâkere ve mütalaa etme imkanına sahip olmuştur.[4]

---

[*] Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi.

[1] el-Hamevî, Yâkût b. Abdillah, **Mu’cemu’l-Buldân**, Beyrut, 1977, II, 360; Minovi, Müctebâ, **Ahvâl-i ve Akvâl-i Şeyh Ebu’l-Hasan Harakânî**, Kitâbhâne-i Tahûrî, Tahran, 1372 hş, s. 10-185; Karabulut, Ali Rıza, **İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi**, Akabe Kitabevi, Kayseri, ts., II, 912-913; Uludağ, Süleyman, “Harakânî”, **DİA,** İstanbul, 1997, XVI, 94.

[2] Schimmel, Annemarie, **İslâmın Mistik Boyutları**, (Çev.: Orhan Kocabıyık), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 100; Çiftçi, Hasan, **Şeyh Ebü’l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru’l-‘Ulûm ve Münâcât’ı (Çeviri-Açıklama-Metin),** Şehit Ebu’l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 29, 32-33, 49.

[3] Çiftçi, a.g.e., s. 75.

[4] Muhammed b. Münevver, **el-Esrâru’t-Tevhîd fî Makâmâti’ş-Şeyh Ebi’s-Saîd**, Nşr.: Muhammed Rızâ Şefi’i-yi Kedkenî, Müessese-i İntişârât-i Âgâh, Tahran, 1339-1345 hş. I, 49-50’den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 77-78, 98-99. Kelâmî konuları hocaları ile tartıştıkları diğer örnekler için bkz. Attâr, Ferîdüddîn, **Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 627, 633.

el-Harakânî, manevî şeyhi ve mürşidi kabul ettiği Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848) tasavvuf tarzını benimsemiş[5] ve Hakk'a ermek için zor riyâzetlere, çetin mücâhede ve çilelere katlanmıştır. O, Bâyezîd'i her konuda kendine örnek almış, sözlerini öğrenmiş ve kendi ifadesine göre "manevî âlemde ondan üç derece önde olmak" için çabalamıştır.[6] el-Harakânî'nin böyle bir otoriteyi kendisine model seçmesi[7] ve onu geçmeyi planlaması oldukça önemlidir. Zira o, yüksek hedeflere odaklananların gösterecekleri büyük bir azim ve gayretle manevî mertebelere ulaşacaklarını yaşayarak göstermiş ve kendisinden sonra gelenlere bu konuda da örnek olmuştur.

el-Harakânî, sadece el-Kassâb ve Bâyezîd-i Bistâmî'yi[8] değil, aynı zamanda Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)[9] ve Ebû Bekir eş-Şiblî (ö. 334/946)[10] gibi Türk-İslâm âlim ve mutasavvıflarını da kendine örnek almıştır.[11] Vefatından sonra yerine geçen Ebû Saîd Ebu'l-Hayr[12]

---

[5] el-Harakânî'nin Bâyezîd'i her konuda kendisine örnek aldığı ve onu geçmek için uğraştığıyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", **JASSS, International Journal of Social Science,** Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, s. 1056-1060. Her ikisi arasındaki manevî ilişkiden bahseden bir başka çalışma için bkz. Çiftçi, Hasan, "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki", **Şarkiyât Araştırmaları Dergisi,** 2003, C. 3, Sayı: 11, s. 29-35.

[6] Attâr, a.g.e., s. 612.

[7] el-Harakânî ve Bâyezîd'in bazı ortak fikirleri ile ilgili bilgiler için bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 154-169.

[8] Bâyezîd hakkında bilgi için bkz. Uludağ, Süleyman, "Bâyezîd-i Bistâmî", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 240.

[9] Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd'i tanıtırken; *"Bâyezîd-i Bistâmî'nin sûfîler arasındaki rolü, Cebrâil'in melekler arasındaki rolüne benzerdi"* demektedir. Bkz. Uludağ, Süleyman, "Cüneyd-i Bağdâdî", **DİA,** İstanbul, 1993, XIII, 120. Max Horten ve Richard Hartman gibi şarkiyatçılar, İbrahim b. Edhem (ö. 161/777), Şakik Belhî (ö. 194/809) ve Bâyezîd gibi sûfîlerin Türk asıllı olduklarını söylemektedir. Ayrıntılar için bkz. Öngören, Reşat, "Tasavvuf", **DİA**, İstanbul, 2011, XL, 124.

[10] Ebû Bekir eş-Şiblî'nin, Cüneyd-i Bağdâdî'nin yetiştirdiği büyük bir Türk-İslâm âlimi ve mutasavvıfı olduğuyla alakalı bir çalışma için bkz. Okudan, Rifat, "Ebû Bekir Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergisi**, Yıl, 8 (2007), Sayı: 19, s. 211, 225, 234. Ayrıca Şiblî'nin Türk asıllı olduğu, kendisini çok iyi yetiştirdiği ve tasavvufî eğitimini Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanında tamamladığı ile ilgili bkz. Gürer, Dilaver, "Şiblî, Ebû Bekir", **DİA,** İstanbul, 2010, XXXIX, 125-126.

[11] el-Harakânî'nin şu sözü mezkûr İslâm âlimlerine verdiği değeri göstermektedir. Bir gün kendisine semâ (raks) hakkında sorulmuş o da şu cevabı vermiştir: *"Semâ, yere ayağını vurunca yerin en dibine kadar (uzanan, yeri titreten ve oradan ses getiren) ve kolunu kaldırınca Arş'a kadar gören (Yüce Allah'ı tüm ruhunda hisseden) erin (gerçek Allah dostunun/müttakînin) işidir; bunun dışında olan semâ, Bâyezîd, Cüneyd ve Şiblî'nin şerefini düşürür!"* Bkz. Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997, s. 81; Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı, (Çeviri-Açıklama-Metin)**, Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 226.

[12] Ebû Saîd, Bâyezîd ve Hallâc-ı Mansûr tarzı bir tasavvuf anlayışına sahip olup, inancı sağlam bir âlim ve sûfîdir. Ayrıca o Mevlânâ gibi semaı çok sevmektedir. Onun hakkında

ve talebeleri Hâce Abdullah Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089),[13] Ebu'l-Kâsım el-Cürcânî (ö. 450/105)[14] gibi âlimler de onun bu çizgisini devam ettirmişlerdir.[15]

Abdullah Ensârî, hocası el-Harakânî'nin tasavvufî merhaleleri kat etme hususunda şeyhi el-Kassâb'ı aştığını ve zamanın efendisi olduğunu söylemiştir.[16] Abdullah Ensârî, üstadı el-Harakânî'yi tanıtırken; *"Hadis, ilim (Kur'ân) ve Şeriat'ta (fıkıh) şeyhlerim çoktur. Fakat tasavvuf ve hakikatte benim pîrim Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî'dir. Eğer onu görmeseydim hakikati nasıl öğrenirdim?"*[17] ifadesini kullanmıştır. Ebû Kâsım el-Kuşeyrî de (ö. 465/1073), el-Harakânî'yi ziyarete gittiğinde; *"Harakan vilâyetine geldiğimde o pîrin haşmetinden fesâhatım son bulmuş ve ifade gücüm kalmamıştı. Hatta velîliğimden azlolunduğumu sanmıştım"*[18] diyerek yaşadığı hayranlık, şaşkınlık ve mahcubiyeti ifade etmiş ve onun ne denli büyük bir mutasavvıf olduğunu söylemeye çalışmıştır.

Görüldüğü üzere dergâhında binlerce talebe yetiştiren el-Harakânî, yaşadığı asırda pek çok kişinin dikkatini çekmiş, insanların gönüllerini fethetmesini bilmiş[19] ve kendisinden sonra gelenlere tesir etmiştir. Onun etkisi, yaşadığı dönemle sınırlı kalmamış, asırlarca sürmüş ve "Horasan erenleri"nin yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nakşibendiyye[20] silsilesinde önemli bir yere sahip olan el-Harakânî, Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 525/1131),[21] Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221),[22] Necmeddîn-i Dâye (ö. 654/1256)[23] ve Mevlânâ (ö.

---

ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, Tahsin, "Ebû Saîd Ebü'l-Hayr", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 220-222.

[13] Yazıcı, Tahsin-Uludağ, Süleyman, "Herevî Hâce Abdullah", **DİA,** İstanbul, 1998, XVII, 222-226; Çiftçi, a.g.e., s. 100-108.

[14] Yılmaz, Hasan Kamil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 123-124.

[15] Çiftçi, a.g.e., s. 75.

[16] Çiftçi, a.g.e., s. 76.

[17] Hakîkat, Abdurrefî', **Tarîh-i İrfân ve Ârifân-i Îrân,** İntişârât-i Kumiş, Tahran, 1372 hş., s. 379'den naklen bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 17, 106. Ayrıca bkz. Yazıcı, T., Uludağ, S., "Herevî, Hâce Abdullah", XVII, 223.

[18] Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, **Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi,** Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 268. Ayrıca bkz. Attâr, a.g.e., s. 597.

[19] Çiftçi, a.g.e., s. 27.

[20] Bu tarikat hakkında bilgi için bkz. Algar, Hamid, "Nakşibendiyye**", DİA,** İstanbul, 2006, XXXII, 335-342.

[21] Bu mutasavvıf hakkında bilgi için bkz. Uludağ, Süleyman-Bayburtlugil, Nurettin, "Aynülkudât el-Hemedânî", **DİA,** İstanbul, 1991, IV, 280-282.

[22] Bu mutasavvıf hakkında bilgi için bkz. Şahinoğlu, M. Nazif, "Ferîdüddin Attâr", **DİA,** İstanbul, 1991, IV, 95-98.

670/1271) gibi pek çok mutasavvıfı da etkilemiştir. Bu nedenledir ki; onun adına birçok tarikat silsilesinde rastlanılmaktadır.[24] Mevlânâ (ö. 670/1271), *"Mesnevî"*sinde ondan saygıyla söz etmiş, menkabelerini anlatmış ve sözlerini yorumlamıştır. Şems-i Tebrîzî de (ö. 645/1247) aynı şekilde "*Makâlât*"ında ondan övgüyle bahsetmiş ve bazı sözlerini eserine almıştır.[25]

el-Harakânî, her ne kadar açıkça ifade etmese de, menkibelerde anlatılanlara ve sözlerine bakıldığında, onun muhtemelen fıkhî açıdan Şâfiî ve itikâdî açıdan da Eş'arî mezhebine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.[26]

el-Harakânî'nin İnsan Sevgisi

el-Harakânî, İslâm'ı temsil ve tebliğ hususunda büyük gayret göstermiş bir bilgedir. Onun bu başarısının arkasında yatan şeyin, insanlara duyduğu derin sevgi, şefkat ve merhamet olduğu söylenebilir. Asırlar sonra Yunus Emre (ö. 720/1320) tarafından dile getirilen; *"Yaratılanı hoş gör, Yaratandan ötürü"*[27] özdeyişini o yüzyıllar önce yaşayarak göstermiş bir âriftir.[28] Nitekim el-Harakânî; *"Her kim bu kapıya gelirse ekmeğini verin ve adını/inancını sormayın. Zira Ulu Allah'ın dergâhında ruh taşımaya layık olan herkes, elbette Ebu'l-Hasan'ın sofrasında ekmek yemeye de lâyıktır"*[29] diyerek asırlar öncesinden ötekileştirmenin, ayrımcılığın, asimilasyonun ve yok saymanın yanlışlığına dikkat çekmiştir. O, bu sözüyle dili, dini, ırkı, rengi ve mezhebi ne olursa olsun her insana değer verdiğini göstermiştir. Ondan yaklaşık iki asır sonra dünyaya gelen Mevlânâ'nın; *"Gene gel, gene gel, her ne isen gene gel; kâfirsen, ateşe tapıyorsan, puta tapıyorsan bütün bunları bir kenara bırak, gel. Bu bizim dergâhımız, eşiğimiz ümitsizlik eşiği değildir; Yüz kere*

---

[23] Bu mutasavvıf hakkında bilgi için bkz. Okuyan, Mehmet, "Necmeddîn-i Dâye", **DİA,** İstanbul, 2006, XXXII, 496-497.
[24] Uludağ, "Harakânî", XVI, 94.
[25] Bkz. Çiftçi, Hasan, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (Mevlânâ Özel Sayısı),** Ankara, 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, s. 565-590.
[26] Çiftçi, a.g.e., s. 96.
[27] Tatçı, Mustafa, **Yunus Emre Divanı,** MEB Yay., Ankara, 2005, II, 43, 102.
[28] Hoşgörü, kendi dışımızdaki kişilerle birlikte onları utandırmadan, rencide etmeden, sabır, anlayış ve sevgi ile yaklaşarak beraberce yaşamaktır. Bkz. Bolay, Süleyman Hayri, "Yetmiş İki Millete Bir Gözle Bakılabilir mi?", **Kur'ân'da Evrensel Hoşgörü**, Nesil Basım Yay., İstanbul, 1997, s. 143.
[29] Çiftçi, a.g.e., s. 21.

tövbeni bozmuş olsan da gene gel"[30] özdeyişi de bundan farklı değildir. Benzer şekilde Yunus Emre'nin, "yetmiş iki millete bir gözle bakma" veya "cümle yaratılmışa bir gözle bakma"[31] tavsiyesi de bu açıdan oldukça önemlidir. Zira tüm bu veciz ifadeler, adı geçen gönül sultanlarının aynı kaynaklardan beslendiklerinin en bariz bir göstergesidir. Dolayısıyla İslâm'ı gerçek anlamda öğrenen ve yaşayan müminler, tüm insanlara karşı aynı duygularla hareket ederler. Onların da Yüce Allah'ı tanımaları, O'na kulluk etmeleri, cenneti hak etmeleri ve cehennemden kurtulmaları amacıyla üstün gayret gösterirler.

İşte el-Harakânî, insanlığı İslâm ile tanıştırmak ve gönülleri Allah ile buluşturmak için gece gündüz çalışıp çabalamıştır. Anadolu'nun İslâmlaşması için bizzat fetih hareketlerine katılmış, İslâm'ı tebliğ görevinin[32] bilincinde bir mütefekkir olarak karanlıklar içinde bocalayan insanları inkâr, isyan, fısk, şirk ve günah bataklığından kurtarmak ve Yüce Allah'a giden aydınlık yolları[33] göstermek için mücadele etmiştir.

el-Harakânî'nin İnsanlara Şefkati

el-Harakânî engin manalarla dolu bir sözünde şöyle söylemiştir:

> *"Hak Teala bana öyle bir fikir (sağlam ve sarsılmaz iman ve teslimiyet sonucu ulaşılan engin bir hoşgörü ve empati yapabilme yeteneği)*[34] *verdi ki, O'nun bütün mahlukatını onda gördüm (bu düşünce sayesinde artık tüm yaratılmışlara şefkat ve merhamet hissi ile baktım); onda kalıp durdum; gece gündüz onun meşguliyeti beni sardı, (bu fikirde iyice derinleştim ve bu) fikir (zamanla) basirete dönüştü; (Daha sonra ise) küstahlık (Yüce Allah'a ve tüm insanlığa karşı aşırı derecede adeta taparcasına bir sevgiye) ve muhabbete dönüştü; (Daha sonra) heybet ve vakara dönüştü; o fikirle O'nun birliğini (çok daha iyi) kavradım ve öyle bir mertebeye ulaştım ki (bu) fikir hikmete (Kur'ân ve Sünnet'ten*

---

[30] Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Rubâîler**, Trc.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1982, s. 23. Bu rubâînin Mevlânâ'ya değil de Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a ait olduğu iddiasına verilen cevapla ilgili bkz. Önder, Mehmet, "Bir İddiaya Cevap: Yine Gel, Yine Gel… Rubâîsi Mevlânâ'nındır", **I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, Konya, 1998, s. 117-120.

[31] Yunus Emre, **Dîvân**, Dersaadet, 1327, s. 66.

[32] el-Hac, 22/78; el-Ankebût, 29/6; el-Âl-i İmrân, 3/142, 200; en-Nisâ, 4/84.

[33] el-Bakara, 2/257; el-Mâide, 5/16; İbrâhim, 14/1; el-Ahzâb, 33/43; el-Hadîd, 57/9; et-Talâk, 65/11.

[34] Bu tebliğde el-Harakânî'ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken bütüncül bir yaklaşımla el-Harakânî'nin tüm sözleri ve düşünceleri değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir.

doğru hükümler çıkarma yönteminde derinleşmeye) dönüştü. (Sonra) dosdoğru yola (istikamet üzere olma) ve halka şefkat (ve merhamet) haline dönüştü. (Bunun üzerine) O'nun halkına (yarattığı tüm varlıklara) karşı kendimden daha şefkatlisini görmedim."[35]

Görüldüğü üzere el-Harakânî, bu sözüyle insanlara gösterdiği şefkat ve merhametin arkasında yatan temel ilkelere ve bu ilkelerin birbirleriyle bağlantısına dikkat çekmektedir.

Şurası unutulmamalıdır ki el-Harakânî'nin yaşadığı bu engin manevî tecrübeler her asırda tekrarlanabilir. Son ve mükemmel din olan İslâm'ı gerçek anlamda özümseyen ve yaşayan bütün müminler, bu manevî mertebelere erişebilir ve tüm insanlığı aynı duygularla kucaklayıp sevebilir. Bu nedenledir ki el-Harakânî; *"Varlıklara (insanlara ve tüm mahlûkata) karşı merhameti olmayan kişi Allah sevgisini kalbinde taşıyamaz"*[36] derken yaratılanı Yaratandan ötürü sevmeyi, kâinatta mevcut her varlığın Allah'ı tesbih ettiğini bilmeyi[37] ve onlara şefkatle davranmayı dile getirmektedir. Nitekim âyetlerde de ifade edildiği üzere Allah sevgisiyle dolu bir kalp[38] mahlûkatı sever ve hiçbir kimseye zulmedemez. Zira Yüce Allah, kendisi için rahmeti ilke edinmiş[39] ve rahmetinin her şeyi kuşattığını[40] haber vermiştir. Yüce Allah, rahmet sahibi olup[41] rahmeti çok geniştir.[42] O, muhsinlere yani "kendisini görüyormuşçasına ibadet edenlere ve yaptığı işi mükemmel yapanlara" rahmetinin yakın olacağını[43] ve böyle kullarının mükâfatlarını asla zayi etmeyeceğini[44] bildirmiştir. Dolayısıyla kâmil bir mümin, *"Merhamet etmeyene merhamet olunamayacağı"*[45] ilkesini bilir ve bu prensibe göre davranışlarını şekillendirir.

---

[35] Attâr, a.g.e., s. 606. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 21.
[36] Harakânî, **Nûru'l-Ulûm** Haz.: Çiftçi, s. 247.
[37] el-İsrâ, 17/44; en-Nûr, 24/41; el-Mü'min, 40/7, 55; eş-Şûrâ, 42/5; el-Hadîd, 57/1; el-Cumâ, 62/1; et-Teğâbun, 64/1.
[38] el-Bakara, 2/165; el-Âl-i İmrân, 3/159; en-Nisâ, 4/125; eş-Şûrâ, 42/23.
[39] el-Enâm, 6/12, 54.
[40] el-A'râf, 7/156.
[41] el-Enâm, 6/133; el-Kehf, 18/58.
[42] el-Enâm, 6/147.
[43] el-A'râf, 7/56.
[44] Yûsuf, 12/56.
[45] Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, **Sahîhu'l-Buhârî**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 97/Tevhîd, 2 (VIII, 165), 78/Edeb, 27 (VII, 78); Müslim, Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 43/Fedâil, 15 (II, 1809), nr: 65, 66; Tirmizî, Muhammed b. İsâ, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 25/Birr, 12, 16 (IV, 318, 323).

İşte el-Harakânî, Yüce Allah'ın bu engin rahmetini kavramış biri olarak mahlûkata karşı şefkatle davranmış ve çevresindekilere de bu yönde telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur. Nitekim o, bir sözüne bunu şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Keşke bütün halkın (insanların) yerine ben ölseydim de halkın ölüm acısını tatması gerekmeseydi. Keşke bütün halkın hesabını (Allah) benden sorsaydı da halkın kıyamette hesap vermesi gerekmeseydi. Keşke bütün halkın cezasını (Allah) bana çektirseydi de insanların cehennemi görmeleri gerekmeseydi."*[46] Yine o şöyle demiştir: *"Türkistan'dan Şam kapısına kadar birinin parmağına bir diken batarsa, o diken benim parmağıma batmıştır. Aynı şekilde Türkistan'dan Şam'a kadar birinin ayağı bir taşa çarparsa, onun acısı benim acımdır; eğer bir kalpte hüzün olsa, o kalp benim kalbimdir."*[47]

el-Harakânî, bu özlü ifadeleri kullanırken ulaştığı aşkın dereceleri ve tamamen içselleştirdiği "kendisini başkasının yerine koyabilme/empati yapabilme" erdemini dışa yansıtmaktadır. O, farklı dilden, dinden, ırktan ve mezhepten insanlar için böyle bir endişe taşıdığını göstermekte, onların acılarını paylaştığını ifade etmekte, engin bir merhamet ve şefkat hissiyle bu sözleri söylemektedir. Nitekim Yüce Allah'ın görevlendirdiği tüm peygamberlerin de aynı şekilde insanlığa derin bir sevgi, şefkat ve merhamet[48] besledikleri bilinmektedir. Dolayısıyla peygamberlerle aynı yolu takip eden müttakîlere önder bu gibi mümtaz şahsiyetlerin de benzer duygu ve düşüncede olmaları, beslendikleri kaynağın aynı olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

el-Harakânî, tüm insanlara ve evrendeki diğer canlılara merhameti olmayanın Allah sevgisini kalbinde taşıyamayacağına inananlardandır. Onun manevî mürşidlerinden Cüneyd-i Bağdâdî de; *"Sûfî toprak gibidir; ona her türlü pislik atılır, ondan ise ancak güzellikler çıkar. Bulut gibidir, her şeyi gölgeler. Yağmur damlası gibidir, her şeyi sular"*[49] derken gerçek bir civanmerdin tüm insanları ve mahlûkâtı sevmesi, şefkat göstermesi ve onları koruma noktasında çok duyarlı olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu nedenledir ki, Cüneyd-i Bağdâdî ile aynı yolu takip eden el-Harakânî de, yaratılanı Yaratan'dan ötürü seven bir kimsenin Cenâb-ı Hakk'a daha yakın

---

[46] Attâr, a.g.e., s. 606.
[47] Attâr, a.g.e., s. 604; Çiftçi, a.g.e., s. 21.
[48] et-Tevbe, 9/128; Hûd, 11/75; el-Fetih, 48/29; el-Beled, 90/17.
[49] Sühreverdî, Şihâbuddin, **Avârifü'l-Meârif, (Tasavvufun Hakikatleri),** Çev.: Abdulvehhâb Öztürk, Saadet Yay., İstanbul, 2010, s. 74.

olacağını ve fenâ mertebesine çok daha çabuk ulaşacağını ifade etmiştir.

el-Harakânî'nin İnsanlara Merhameti

el-Harakânî, talebelerine insanlara karşı merhametli olmalarını tavsiye ederken gerçek Allah dostlarının[50] kimseye yük olmayacağını ve kalplerinin daima Allah aşkı ile yanacağını şöyle ifade etmiştir:

> *"Her kim beni dost bilirse Hakk'ı sevmiş olur. Her kim Hakk'ı severse civanmertlerin (eğitim öğretim amaçlı) sohbetine aralıksız devam eder. Her kim civanmertlerin sohbetine devam ederse Hakk'ın sohbetine devam etmiş olur, (zira bu dergâhta bulunanlar Yüce Allah'ı tanırlar, O'nu bütün kalpleriyle severler ve tüm dünyaya O'nun adını duyurma bilincine ulaşırlar. Onların tek amaçları vardır; o da Hakk'ın rızasını kazanmaktır.)"*[51]

Görüldüğü üzere el-Harakânî, bu sözüyle kendi kalbinin nasıl Allah sevgisi ile dolu olduğunu, insanların Hakkı bulmaları ve hidayete ermeleri için çok uğraştığını ve onlara karşı ne denli büyük bir şefkat ve merhamet beslediğini ortaya koymaktadır.

el-Harakânî'ye göre kâmil bir müminin amacı, Allah ve Rasûlü'nü tanımak, onları sevmek ve itaat etmek, İslâm'ı tüm dünyaya duyurma gayreti içinde olmaktır.[52] Bunun bilincinde olan el-Harakânî, çevresine sürekli bu mesajı vermiş ve bu düşünceyi benimseyen insan-ı kâmil yetiştirmek için uğraşmıştır. Bu nedenledir ki onun insanlık anlayışında egoizm yoktur; herkese merhametle muamele vardır. Zira onun amacı tüm insanlığa hizmet etmektir.[53] Nitekim o, bunu şu sözüyle ortaya koymuştur: *"Âlim sabah kalkar ve ilmini artırmak için çabalar. Zâhid ise zühdünü artırma derdindedir. Ama Ebu'l-Hasan ise bir (insan) kardeşinin gönlüne yücelik (İslâm'ı) ulaştırma (tebliğ ve temsil) derdindedir."*[54]

el-Harakânî'nin bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere onun tek gayesi, Hz. Muhammed ve Sahâbe'nin yaptığı gibi İslâm'ı en güzel

---

[50] *"Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğûttur (şeytan ve şeytanlaşmış insanlardır). (Tâğût da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır (götürür.) Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar."* Bakara, 2/257. Yüce Allah'ın inananların ve müttakîlerin dostu ve yardımcısı olduğuyla alakalı bazı âyetler için bkz. el-Âl-i İmrân, 3/68; el-Enâm, 6/127; el-Câsiye, 45/19.

[51] Attâr, a.g.e., s. 611.

[52] el-Mâide, 5/35, 54; en-Nisâ, 4/94-96; el-Hucurât, 49/15; et-Tevbe, 9/41, 44, 73; es-Saff, 61/4.

[53] Seyhan, Ahmet Emin, "Şehit Ebu'l-Hasan el-Harakânî'den Sarıkamış Şehitlerine İslâm'ın Cihat Ruhu", Yayınlanmamış ilmî makale, s. 4-7.

[54] Attâr, a.g.e., s. 611, 632.

şekilde tüm insanlığa duyurmaktır.[55] O, canıyla ve malıyla bu yolda olduğunu göstermiş bir İslâm âlimidir. Nitekim el-Harakânî, bunu şu sözüyle ifade etmiştir:

> *“Müminlerin organlarından (herhangi) birinin aralıksız Yüce Allah (O’nun emir ve tavsiyeleri) ile meşgul olması gerekir. Ya O’nu kalbiyle anmalı ya da diliyle O’nu zikretmelidir. Ya gözle O’nun görmek istediğini görmeli, ya eliyle cömertlik yapmalı ya da ayağıyla insanları ziyaret etmelidir. (Yani, tüm insanların dert ve problemlerini dinlemeli, çözüm önerileri geliştirmeli, her konuda onlara yardım elini uzatmalı, karşılık beklemeden hizmet etmeli, daha sonra da onlara İslâm’ı anlatmalı ve Allah’ı tanıtmalıdır.) Veya başıyla (aklıyla, fikir ve düşünceleriyle) inananlara hizmette bulunmalıdır. Veyahut kesin bir inanç ile (elinden başka bir şey gelmiyorsa kabul olunacağına içten inanarak) Allah’a dua etmelidir. Ya da aklından (zihin ve düşünce dünyasında) marifete ulaşmaya (tefekküre devam edip Allah’a yakın olmaya, fenâ mertebesine vasıl olmaya) çalışmalı veya her işinde ihlaslı olmalıdır. Ya da kıyâmet gününün çetin geçeceği konusunda tüm insanları uyarmalı (en güzel metot ile emr-i bi’l-ma’ruf ve nehyi ani’l-münker yapmalı)dır. Böyle bir kimsenin (yeniden diriliş gününde) kabirden başını kaldırır kaldırmaz kefenini sürte sürte cennete gireceğine ben kefilim.”*[56]

el-Harakânî, “çokluk içinde birlik” ilkesini Kur’ân-ı Kerim ve Sahih Sünnet’ten alarak etrafındakilere tavsiye etmiş, Hz. Muhammed’in “Medine Şehir Devleti”ni kurduğunda yaptığı gibi,[57] o da yaşadığı dönemde farklı inanç ve görüşten insanların bir arada, barış ve huzur içinde yaşamaları için[58] elinden geleni yapmıştır. Bu nedenledir ki, söz konusu ilke üzerinde Selçuklu medeniyeti inşa

---

[55] el-Mâide, 5/67, 92, 99; en-Nahl, 16/35, 82; en-Nûr, 24/54; el-Ankebût, 29/18; el-Yâsin, 36/17; et-Tegâbûn, 64/12.

[56] el-Harakânî, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Kantarcı, s. 43. Ayrıca bkz. el-Harakânî, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 240.

[57] Medine Sözleşmesi/Medine Anayasası veya Medine Vesikası diye de bilinen antlaşma, farklı din ve ırktan insanları “Medine vatandaşlığı” temelinde bir araya getirmiş, barış ve huzur içinde bir arada yaşamalarını teminat altına almıştır. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Çev.: Salih Tuğ, Yeni Şafak, Ankara, 2003, I, 188-189; 190-213. Ayrıca bkz. Aydın, Mehmet Akif, “Anayasa”, **DİA,** İstanbul, 1991, III, 153-163; Güneş, Ahmet, “Medine Vesikasının İslâm Hukuku Açısından Kaynak Değeri”, **EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-,** 2008, C. 12, Sayı: 34, s. 211-222; Güneş, Ahmet, “Medine Vesikası ve Ehl-i Kitab”, **Kur’ân-ı Kerim’de Ehl-i Kitab -Tartışmalı İlmî Toplantı**- İstanbul, 2007, s. 243-254.

[58] Farklı inanç mensuplarının bir arada, barış ve huzur içinde yaşayabileceklerine ilişkin âyetler için bkz. el-Mümtehine, 60/8; el-Hucurât, 49/13. Ayrıca bkz. el-Mâide, 5/48; Yûnus, 10/99; eş-Şûrâ, 42/8; el-Enâm, 6/107; Hûd, 11/118; er-Râd, 13/31; el-Bakara, 2/253; en-Nahl, 16/9, 93; eş-Şuarâ, 26/4; es-Secde, 32/13.

edilmiş,[59] Osmanlı Devleti de aynı şaşmaz ilke sayesinde asırlarca geniş bir coğrafyada farklı dil, din ve ırktan insanı barış ve huzur içinde yaşatma becerisini göstermiştir.

el-Harakânî'nin başkalarının inanç ve düşünce özgürlüğüne saygı gösterilmesi tavsiyesi, onun kendi inanç ve kanaatlerine bağlı olmadığı veya bütün inanç ve düşünceler karşısında kayıtsız kaldığı anlamına gelmemektedir. Zira onun insan sevgisi ve hoşgörü anlayışı, fikrî manada bir başıboşluk olmadığı gibi şahsiyetten de fedakârlık değildir. Kısaca onun hoşgörü anlayışı, "insanları kendi konumlarında oldukları gibi kabul etmek"tir.[60] Bu anlayış, sadece bir dinin farklı mezhep ve grupları için değil, farklı dinler için de geçerlidir. Çünkü el-Harakânî, tüm insanlara ulaşmayı ve onların gönüllerini fethetmeyi hedeflemektedir.[61] Onun çağrısı, kendi şahsına değil en son gönderilen İslâm'adır.[62] O, tüm insanlığın Yüce Allah'ı bilmesini ve tanımasını istemektedir.[63] Nitekim el-Harakânî gibi İslâm'ı gerçek anlamda içselleştirmiş hakikî Allah dostlarının gösterdiği yoldan gitmek insanı Hakk'a yaklaştırır; Allah ve Rasûlü'nü tanımayı kolaylaştırır; insanlarda Allah'a karşı sorumluluk bilincini derinleştirir. Tüm bunları başaran bir müminin gönlü ise zaten mahlûkata karşı sevgi ve merhametle dolup taşar.

el-Harakânî gibi şahsiyetleri manevî anlamda besleyen Kur'ân ve Sünnet doğru bir şekilde anlaşıldığında, İslâm medeniyetinin yeniden güçlü bir şekilde tarih sahnesindeki yerini alması söz konusu olabilir. Dolayısıyla el-Harakânî'yi değerli ve vazgeçilmez yapan şey, onu yönlendiren ve ona kılavuzluk eden Kur'ân-ı Kerim ve Sahih Sünnet'tir, denilebilir.

el-Harakânî'deki engin hoşgörüden bahsedip, onun bu iki temel kaynağa vurgusunu ve onlardan aldığı evrensel ilkeleri göz ardı etmek büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu itibarla, her çağda böyle adanmış gönül erlerinin yetiştirilebilmesi için öncelikle bu iki kaynağın doğru anlaşılması, yorumlanması ve hayata

---

[59] Şeker, a.g.e., s. 148, 160.

[60] Yazoğlu, Ruhattin, "Ebu'l-Hasan Harakânî'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi", **KAÜİFD,** Kars, 2014, Sayı: 1, s. 7-8.

[61] Yazoğlu, a.g.m., s. 8-9.

[62] el-Âl-i İmrân, 3/19, 85, 102.

[63] el-Harakânî, ibâdetin önemini kabul etmekle beraber, muhtaç insanların yardımına koşmayı, tüm insanlığın İslâm'ı tanımaları için Allah yolunda mücadele etmeyi, kalplerin Allah ile buluşmasının önündeki her türlü engeli kaldırmayı, namaz, oruç, hac ve zikir gibi ibâdetlerden çok daha önemli ve öncelikli görmektedir. Ayrıntılar için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı", **Hikmet Yurdu,** Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, s. 112-113.

aktarılması gerektiği ifade edilebilir. Nitekim el-Harakânî, İslâm'ın iki temel kaynağının emir ve yasaklarını iyi bilmesi ve Sahâbe'nin yolundan gitmesi nedeniyle yaşadığı dönemin olaylarını doğru analiz etmiş, kendisiyle görüşmeye gelen devlet adamlarına ve yöneticilere nasihatler etmiş ve hedeflerini çok büyük tutmalarını onlardan istemiştir. Kendisi ise dünyevî herhangi bir beklenti içinde olmaksızın müminlerin gönüllerini Allah sevgisi ile doldurma gayreti içinde olmuştur. el-Harakânî, tefekkürün,[64] güzel ahlâkın, erdemin, dürüstlüğün, irfanın, adâletin, şefkatin ve merhametin önemini çok iyi kavrayan civanmertler[65] yetiştirmekle meşgul olmuş, gerektiğinde siyâsî otoritenin aldığı karara uyarak gönülleri İslâm ile buluşturma harekâtına katılmış ve bu uğurda savaşırken şehadet rütbesine erişmiştir.

Şurası özellikle belirtilmelidir ki el-Harakânî, Kur'ân-ı Kerim[66] ve Sünnet'i[67] çok iyi bilmekte ve hayatının her anında bu iki kaynağı[68] kendisine referans almaktadır. Nitekim o şöyle söylemiştir: *"Kur'ân, kulun Allah'ı aradığı her vesileden daha üstündür. Öyleyse Allah'ı sadece Kur'ân'la ara!"*[69] *"Allah kelamındaki zevki (manalarındaki inceliği ve derinliği) tatmadan bu dünyadan giden hiçbir şeyden nasibini almamıştır."*[70] Onun bu sözleri, Kur'ân'a verdiği önemi ve değeri göstermektedir.

---

[64] el-Harakânî'nin tefekküre verdiği önemi gösteren bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, s. 2053-2071.

[65] Türkçe'de "alperen, eren veya erenler"; Arapça'da "ricâlullah, fetâ"; Farsça'da ise, "merd-i Hüdâ, merdân-i Hudâ veya civanmerd" diye isimlendirilen bu kimseler hamâsî ve dini hisleri mükemmel şekilde kaynaştıran gezgin mücâhit/dervişlerdir. Bu itibarla, civanmert kavramının içinde cihat fikrinin mündemiç olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 69.

[66] el-Harakânî'nin Kur'ân'a vukûfiyeti konusunda yapılmış bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, s. 641-664.

[67] el-Harakânî'nin Sünnet'e bağlılığı ve hadis anlayışıyla ilgili bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı", **JASSS, International Journal of Social Science,** Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, s. 551-588. Onun Sünnet anlayışıyla ilgili bkz. Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı", s. 101-126.

[68] Hz. Muhammed'e ittibâ etmeyi emreden âyetler için bkz. el-Âl-i İmran, 3/31-32; el-A'râf, 7/158; el-Enfâl, 8/24; el-Ahzâb, 33/21; el-Yâsin, 36/20-21; ez-Zuhruf, 43/61; el-Ahkâf, 46/31.

[69] el-Hânî, Abdulmecîd b. Muhammed, **Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşbendiyye**, (Nşr.: Abdulvekîl ed-Derûnî), Dimeşk, ts., s. 105'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 46.

[70] Attâr, a.g.e., s. 630. Rehberinin Kur'ân-ı Kerim olduğuyla alakalı bir diğer sözü için bkz. Attâr, a.g.e., s. 623.

Aynı şekilde el-Harakânî'nin şu sözleri de Hz. Muhammed'e bağlılığının ve Sünnet'i rehber edindiğinin bir delili olarak gösterilebilir:

> *"Allah'ın bana ihsan ettiği şu makama yeryüzündeki halk için de, göklerdeki melekler için de yol yoktur. Eğer bu makamda Muhammed Mustafa'nın Şeriatından başka bir şey görecek olsam derhal gerisin geri dönerim. Çünkü ben başkomutanı (önderi/lideri) Muhammed olmayan bir kervanda bulunmam!"*[71] *"İlâhî! Her koşulda Senin ve Rasûlü'nün bendesi (kulu, kölesi ve esiriyim), halkının (tüm insanların) hizmetçisiyim!"*[72]

Ondan iki asır sonra yaşayan Mevlânâ da tıpkı onun gibi Kur'ân ve Sünnet'i çok iyi bilmekte ve bunu şu sözüyle ortaya koymaktadır: *"Ben yaşadıkça Kur'ân'ın bendesiyim. Hz. Muhammed Mustafa'nın yolunun tozuyum. Biri benden bundan başkasını naklederse, ondan da o sözden de şikâyetçiyim!"*[73] Görüldüğü üzere tüm bu gönül dostları, aynı kaynaklardan beslenerek yüksek manevî derecelere ulaşmış, asırlar sonra gelerek kendilerini yanlış tanıtması muhtemel bazı kimseleri bu şekilde uyarmışlardır.

el-Harakânî; *"Fütüvvet ehli (gerçek civanmertler, müttakî kullar) cennete giden yolda değil, Allah'a giden (O'nun mağfiretini ve rızasını kazanmayı her şeyden önemli ve öncelikli gören kimselerin gittiği) yoldadır"*[74] diyerek önemli olanın cennet arzusu ya da cehennem korkusu olmadığını, Yüce Allah'ın rızası, bağışlaması ve hoşnutluğu olduğunu[75] dile getirmiş ve evrensel ilkeleri içinde barındıran Kur'ân'ı rehber[76] edindiğini bir kez daha göstermiştir.

Eserlerinden ve kendisinden nakledilen sözlerden anlaşıldığına göre el-Harakânî, içinde yaşadığı toplumu bu tür veciz sözleriyle ve uygulamalarıyla irşad etmiştir. el-Harakânî, Allah'ı gönülden seven bir mürşid-i kâmil olarak insanların alkışına, takdirine, övgüsüne değil sadece Rabbin rızasına bakmıştır. Böylece Kur'ân'ı ne kadar doğru

---

[71] Attâr, a.g.e., s. 605.

[72] Attâr, a.g.e., s. 616. Aynı konuyla ilgili benzer sözleri için bkz. Attâr, a.g.e., s. 609, 613, 626, 627, 635.

[73] Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Dîvân-ı Kebîr**, Haz.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1992, II, 1387.

[74] Attâr, a.g.e., s. 623.

[75] Allah'ın rızasının önemli olduğuyla ilgili âyetler için bkz. el-Âl-i İmrân, 3/157; el-Hadid, 57/20. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/207; el-Âl-i İmrân, 3/15; el-Mâide, 5/16; et-Tevbe, 9/72; er-Rad, 13/22-24; el-Kehf, 18/28; el-İnsân, 76/9-10; el-Leyl, 92/19-21; er-Rûm, 30/39; el-Haşr, 59/8.

[76] Kur'ân-ı Kerim'in bir rehber olduğuyla ilgili âyetler için bkz. el-Bakara, 2/97, 185; el-Âl-i İmrân, 3/138; el-Enâm, 6/88-90; Yûnus, 10/57; en-Nahl, 16/89; en-Neml, 27/1-3; Lokmân, 31/2-3; el-Fussilet, 41/44; el-Câsiye, 45/11, 20; el-Ahkâf, 46/12.

anladığını bir kez daha göstermiş ve dünyanın geçici güzelliklerine itibar etmemiştir. Dergâhında yetişen binlerce civanmert de onun gösterdiği yoldan gitmiş ve Kur'ân'da özellikleri anlatılan hakikî birer Allah dostu[77] olmaya çalışmışlardır.

Sonuç

Bu tebliğde ortaya konulan bilgi ve delillerden de anlaşılacağı üzere Ebu'l-Hasan el-Harakânî, büyük bir Türk-İslâm âlim ve mutasavvıfıdır. O, yaşadığı dönemdeki İslâm âlimlerinden dersler almış, İslâmî ilimleri tedris etmiş, hayatı boyunca İslâm'ı anlatmaya ve yaşamaya özen göstermiş bir bilgedir. Onu manevî anlamda besleyen, yönlendiren ve kılavuzluk eden Kur'ân-ı Kerim ve Sahih Sünnet'in şaşmaz ilkeleridir.

el-Harakânî'nin sözleri incelendiğinde Kur'ân ve Sünnet'i çok iyi bildiği ve tasavvufî konularda derinleşmiş tahkik ehli bir sûfî olduğu anlaşılmaktadır. el-Harakânî, kendisinden önce yaşamış büyük sûfîlerin fikirlerinin önde gelen varisi ve takipçisi olmuş, varlığın gayesini insana hizmet olarak görmüş ve bunun da "insanın eğitilmesi hizmeti" olduğuna özellikle vurgu yapmıştır. Onun düşüncesine göre bir insan, yaşam boyu öğrenmeden yana olmalı ve öğrendiklerini de hayatında uygulamalıdır. Bu itibarla, el-Harakânî'nin öğretisinde bulunan sevgi, şefkat, merhamet ve hoşgörüye işaret edilip, onun beslendiği kaynaklardan aldığı ilham ve ilkelerin göz ardı edilmesi büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla her çağda böyle örnek ve önder müminlerin yetiştirilebilmesi için söz konusu kaynakların doğru şekilde anlaşılması, yorumlanması, hayata aktarılması ve model bir İslâm toplumunun inşa edilmesi gerekir.

el-Harakânî, öğrencilerini dinî, insanî ve ahlâkî konularda yetiştirirken Hz. Peygamber'in "Ashâb-ı Suffe" ile yaptığının benzerini yapmış, sürekli talebelerinin eğitimiyle ilgilenmiş ve hocalarından öğrendiklerini civanmertlerine aktarmıştır. Bu yüzden de eser yazmaktan ziyade, gönül adamı insan-ı kâmil yetiştirmeye daha fazla zaman ayırmıştır. el-Harakânî, civanmertlerini yetiştirirken onlara daima büyük hedefler göstermiş, ufuk açıcı sözler söylemiş ve yaşantısıyla onlara iyi bir rol model olmuştur.

el-Harakânî, toplumdan hiçbir zaman kopmamış, bir köşeye çekilip sırf ibadetle meşgul olmamış, dini, ırkı, rengi ve mezhebi ne

[77] Allah dostlarının özellikleri hakkında bkz. el-Bakara, 2/257; el-Âl-i İmrân, 3/68, 146, 199; el-Mâide, 5/55; el-Enâm, 6/14; el-Arâf, 7/196; et-Tevbe, 9/23.

olursa olsun tüm insanların sorunlarıyla ilgilenmeyi kendine bir vazife bilmiştir. el-Harakânî, ömrü boyunca insanların Yüce Allah'ı tanımaları, O'nu bütün kalpleriyle sevmeleri ve O'ndan başkasına kulluk etmemeleri için uğraşmıştır. Onun düşüncesine göre, her mümin Yüce Allah'a büyük bir aşk ve sevdayla bağlanmalı, gönlünde İslâm'a ve tüm insanlığa hizmet ideali bulunmalıdır.

el-Harakânî, yaklaşık on asır evvel Hz. Peygamber ve Sahâbe'nin yolunu takip ederek dergâhında yetiştirdiği talebelerinin gönüllerini iman, ilâhî aşk, şefkat, merhamet ve hoşgörü ile doldurmuştur. O ve takipçileri, "Horasan erenleri" diye bilinen kâmil insanların yetişmesinde öncü rol üstlenmişlerdir. Nitekim el-Harakânî, Yusuf Hemedânî (ö. 535/1140), Ahmet Yesevî (ö. 562/1166), Hacı Bektâşi Velî (ö. 670/1271) ve Hacı Bayram-ı Velî (ö. 833/1429) başta olmak üzere pek çok gönül sultanına ilim ve irfan noktasında kaynaklık etmiş ve düşünceleriyle onları etkilemiştir.

İslâm'ın tüm dünyaya doğru bir şekilde tanıtılabilmesi için böyle yol ve ufuk gösteren gerçek İslâm düşünürlerine her dönemde ihtiyaç vardır. Bu itibarla, muasır milletlerle yarışmak, her alanda onları geçmek ve tüm dünyaya örnek olacak davranışlar sergilemek isteyen müminlere düşen görev; el-Harakânî gibi şahsiyetlerin Kur'ân ve Sünnet'ten ilham alarak geliştirdikleri evrensel öğretiden dersler almak, bunları tüm dünyaya duyurmak ve model bir İslâm toplumu inşa etme projesinde yer almaktır.

Sonuç olarak, İslâm'ı gönülden özümseyen el-Harakânî, sadece Anadolu ve Balkanlar'ın değil, aynı zamanda Hindistan bölgesinin de İslâmlaşma sürecine engin düşünce ve fikirleriyle katkı sağlamış, İslâm'ı temsil, tebliğ ve yeryüzünde adaleti tesis etme görevinin farkında olmuş ve dünyevî makam ve mevkilere itibar etmemiştir. el-Harakânî, asırlar önce yaşamış olmasına rağmen geride bıraktığı hikmet dolu sözleriyle, yetiştirdiği talebeleriyle ve gerçekleştirdiği müspet ve etkileyici faaliyetleriyle hâlâ günümüze ışık tutmaya devam etmektedir.

Kaynakça

Abdulbâkî, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l Kur'âni'l-Kerim**, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.

Algar, Hamid, "Nakşibendiyye", **DİA,** İstanbul, 2006, XXXII, 335-342.

Attâr, Ferîdüddîn**, Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Aydın, Mehmet Akif, "Anayasa", **DİA,** İstanbul, 1991, III, 153-163.

Bolay, Süleyman Hayri, "Yetmiş İki Millete Bir Gözle Bakılabilir mi?", **Kur'ân'da Evrensel Hoşgörü**, Nesil Basım Yay., İstanbul, 1997.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870), **Sahîhu'l-Buhârî**, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Çiftçi, Hasan, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (Mevlânâ Özel Sayısı),** Ankara, 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, (s. 565-590).

Çiftçi, Hasan**, Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin),** Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

Çiftçi, Hasan**,** "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki", **Şarkiyât Araştırmaları Dergisi,** 2003, C. 3, Sayı: 11, (s. 22-40).

Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı, (Çeviri-Açıklama-Metin),** Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997.

Esed, Muhammed, (ö. 1413/1992), **Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir**, Çev.: Cahit Koytak/Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2000.

Güneş, Ahmet, "Medine Vesikasının İslâm Hukuku Açısından Kaynak Değeri", **EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-,** 2008, C. 12, Sayı: 34, (s. 211-222).

Güneş, Ahmet, "Medine Vesikası ve Ehl-i Kitab", **Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitab -Tartışmalı İlmî Toplantı-** İstanbul, 2007, (s. 243-254).

Gürer, Dilaver, "Şiblî, Ebû Bekir", **DİA,** İstanbul, 2010, XXXIX, 125-126.

Hakîkat, Abdurrefî', **Tarîh-i İrfân ve Ârifân-i Îrân,** İntişârât-i Kumiş, Tahran, 1372 hş.

Hamevî, Yâkût b. Abdillah, (ö. 626/1229), **Mu'cemu'l-Buldân**, (I-II), Beyrut, 1977.

Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Çev.: Salih Tuğ, Yeni Şafak, Ankara, 2003.

Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, (ö. 465/1072), **Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi,** Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982.

Karabulut, Ali Rıza, **İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi**, Akabe Kitabevi, Kayseri, ts.

Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Dîvân-ı Kebîr**, Haz.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1992,

Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Rubâîler**, Trc.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1982.

Minovi, Müctebâ, **Ahvâl-i ve Akvâl-i Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî**, Kitâbhâne-i Tahûrî, Tahran, 1372 hş.

Muhammed b. Münevver, (ö. 574/1178), **el-Esrâru't-Tevhîd fî Makâmâti'ş-Şeyh Ebi's-Saîd**, Nşr.: Muhammed Rızâ Şefi'i-yi Kedkenî, (I-II), Müessese-i İntişârât-i Âgâh, Tahran, 1339-1345 hş.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), **Sahîhu Müslim**, (I-III), Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Okudan, Rifat, "Ebû Bekir Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergisi**, Yıl, 8 (2007), Sayı: 19, (s. 211-234).

Okuyan, Mehmet, "Necmeddîn-i Dâye", **DİA,** İstanbul, 2006, XXXII, 496-497.

Önder, Mehmet, "Bir İddiaya Cevap: Yine Gel, Yine Gel… Rubâîsi Mevlânâ'nındır", **I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, Konya, 1998, (s. 117-120).

Öngören, Reşat, "Tasavvuf", **DİA**, İstanbul, 2011, XL, 124.

Schimmel, Annemarie, **İslâmın Mistik Boyutları**, Çev.: Orhan Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", **JASSS, International Journal of Social Science,** Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, (p. 1049-1083).

Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, (p. 641-664).

Seyhan, Ahmet Emin**,** "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı", **Hikmet Yurdu**, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, (s. 101-126).

Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı”, **JASSS, International Journal of Social Science,** Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, (p. 551-588).

Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, (p. 2053-2071).

Seyhan, Ahmet Emin, “Şehit Ebu’l-Hasan el-Harakânî’den Sarıkamış Şehitlerine İslâm’ın Cihat Ruhu”, Yayınlanmamış ilmî makale, (s. 1-25).

Sühreverdî, Şihâbuddin, **Avârifü’l-Meârif, (Tasavvufun Hakikatleri),** Çev.: Abdulvehhâb Öztürk, Saadet Yay., İstanbul, 2010.

Şahinoğlu, M. Nazif, “Ferîdüddin Attâr”, **DİA,** İstanbul, 1991, IV, 95-98.

Tatçı, Mustafa, **Yunus Emre Divanı**, MEB Yay., Ankara, 2005.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892), **el-Câmiu’s-Sahîh**, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Uludağ, Süleyman, “Bâyezîd-i Bistâmî”, **DİA**, İstanbul, 1992, V, 240.

Uludağ, Süleyman, “Cüneyd-i Bağdâdî”, **DİA,** İstanbul, 1993, XIII, 120.

Uludağ, Süleyman, “Harakânî”, **DİA,** İstanbul, 1997, XVI, 93.

Uludağ, Süleyman-Bayburtlugil, Nurettin, “Aynülkudât el-Hemedânî”, **DİA,** İstanbul, 1991, IV, 280-282.

Yazıcı, Tahsin-Uludağ, Süleyman, “Herevî Hâce Abdullah”, **DİA,** İstanbul, 1998, XVII, 222-226.

Yazıcı, Tahsin, “Ebû Saîd Ebü’l-Hayr”, **DİA**, İstanbul, 1994, X, 220-222.

Yazoğlu, Ruhattin, “Ebu’l-Hasan Harakânî’de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi”, **KAÜİFD,** Kars, 2014, Sayı: 1, (s. 1-10).

Yılmaz, Hasan Kamil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2000.

Yunus Emre, **Dîvân**, Dersaadet, 1327.